

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Владислав Миланов от Катедрата по български език на СУ „Свети Климент Охридски“

върху дисертационния труд на Елена Николова Руневска

на тема: **„Аспекти на преподаването на български език като чужд на бесарабски българи от територията на днешна Украйна“**

Със Заповед № РД – 38 – 373 от 09.07.2024 г. на ректора на Софийския университет съм определен за член на научното жури, което трябва да проведе процедурата по оценка на дисертационния труд на Елена Николова Руневска за присъждане на научно-образователната степен „доктор“. Формата е самостоятелна подготовка. На първо заседание на научното жури съм определен с протокол за рецензент на научния труд. Прегледах обстойно както научния труд, така и съпътстващите административни приложения документи и съм категоричен, че те напълно съответстват на Закона за академичното развитие, както и на Правилника за прилагането му, изготвен за нуждите на конкурсните процедури в СУ „Свети Климент Охридски“.

Кратки биографични данни за докторант Елена Руневска.

Основното си образование докторант Руневска завършва в 129. СУ „Антим“ 1 в периода септември 1981 г. – юни 1988 г. Средно образование тя придобива в престижното тогава 22. СУ „Г. С. Раковски“, където завършва хуманитарен профил в периода септември 1988 – май 1992 г. През юни 1995 г. завършва полувисше образование в Института по библиотечно дело, след което записва българска филология в Софийския университет „Свети Климент Охридски“ и се дипломира като магистър филолог и учител по български език и литература през месец юли 2000 г. Работила е в Българското национално радио, като специално внимание заслужава да бъде отделено на работата и с архивите в радиото, както и на факта, че е била водеща на рубриката „Езикова култура за всекиго“ по ЕСЕТ ТВ. Последния факт подчертавам изрично, защото той е немиуемо свързан с мисията на всеки български езиковед; също така е част от понятието за езикова политика и не на последно място – в последните години е един замиращ жанр, което със сигурност е в ущърб на все по-малограмотното българско общество. Работила е като учителка в няколко столични училища, а също така е участвала в образователните дейности на школи за подготовка на млади хора за успешно полагане на изпитите за външно оценяване. От януари 2008 година, след успешно положен конкурс по съвременен български език, пред научна комисия председателствана от проф. д.ф.н. Василка Радева, е назначена за асистентка в Катедрата по български език като чужд, където подготвя и провежда семинарни занятия по съвременен български език. Владее много добре английски и руски език.

В последните години се наблюдава повишен интерес към разработването и защитите на докторски дисертации като трета научно-образователна степен. В немалко случаи остава горчивото усещане за самоцелно избрани теми и за разработки, които анализират незначителни процеси и с това не придвижват науката напред, а са средство за бързо израстване на своите автори по стълбицата на

академичното кариерно развитие, която все повече прилича на свръхбърз асансьор, чиято цел е да изкачи колкото се може по-бързо във върховете на науката, а те изисват друг тип подходи и много по-задълбочени усилия. Дисертацията на Елена Руневска обаче е от онези приятни изключения, които, от една страна, показват здравите устои на академизма, а от друга страна, са свидетелство, че стойностните текстове преминават през задължителната проверка на времето и са изпитани дълбоко в практиката – като теория и като приложение. Към тези встъпителни думи бих искал да добавя и два много важни факта от научното присъствие на докторант Руневска, без които е немислимо да бъде създадена рецензия върху научния ѝ текст:

1. Свръхпрецизното отношение в работата със студенти чужденци, които трябва да въведе в света на българското през сложния свят на българския език и обичта към преподаването, разбирано не като професия, а като призвание, обич и семейна обреченост;
2. Въвеждането в дисертационния труд започва още от първите преподавателски години, за да премине през всички етапи на усърдния езиковедски труд – наблюдението върху работата и поведението на студентите по време на учебния процес; събирането на анализирания материал и прилагането на подходяща методология, която да може научно да го обобщи;
3. Проверката на предложените анализи е изпитала строгите критерии на академичната общност в различни формати: като се започне от задържителното за този тип дейности участия в научни форуми – национални и международни, та се стигне до участието в авторски колективи, които разработват учебни помагала в помощ на обучението по български език като чужд. Тук имам предвид изключително сполучливия екип между Елена Руневска и колегите Надежда Сталянова, Елена Крейчова и Мирена Пацева.

Много трудно е на фона на тези предварителни бележки да уточня кое е помагало повече на Елена Руневска в академичната ѝ работа. Със сигурност работата в средното училище е прекрасен старт и добро съпътстващо начало, през което да се достигне до младежката студентска аудитория с подход и с разбиране, за да не бъдат извлечени недостоверни данни за нуждите на научния текст, а от друга страна, е много добър пример за това, че в съвременния свят преподаването във висшите учебни заведения не може да бъде обвързано само с въведение в теоретични и практически модели за усвояване и разбиране на езика, описани в учебниците по български език като чужд, а изисква много и различни подходи, които минават през доверието между преподавателя и студента; създаване на отношение към изучавания език, въведение в средата, в която се разгръщат процесите на комуникация.

Всичко описано в предходния абзац е всъщност творческата предистория на дисертационния труд. И за да допълня тази история ще добавя и клишетото, че авторката отдавна е готова за тази и за следващата стъпка, но тук не е нито времето да търсим причините за късната поява на текста, щом произведението е толкова сериозно и представя както дисертантката, така и Факултета по славянски филологии в достойна за академизма светлина.

Дисертационният труд на Елена Руневска има класическа структура, в която е разгърнат творческият потенциал на авторката да наблюдава и да анализира сложните явления при усвояването на българския език сред студентите бесарабски българи, които се обучават в СУ „Свети Климент Охридски“. Войната в Украйна със сигурност бележи пътя и мисленето на младите хора, които продължават своето образование в родината на своите деди, но чиято съдба преплита по най-сложен

начин пресрещането на обичта към родното с агресията, която през годините са били принуждавани да търпят на различни равнища: от чисто битовото естество до заглушаването на силата на родната реч през налагането на усвояването на руския език. Тези неезикови факти, които отдавна в лингвистиката са осмислени като част от езиковия свят на човека, слагат много тежък отпечатък както върху мисленето на бесарабските студенти, така и върху речевото им поведение при усвояването на българския език като език, през който да правят връзка към корените си, но и към език, през който да живеят и да общуват в България. Извън тези затруднения в чисто глобален план няма как да не се отбележи и сложната задача на Руневска да опише толкова много материал, при това в неговата нееднородност и трудна за типология обобщеност.

С всичко това авторката се е справила успешно. Справила се е, както личи от разработката и от приложените към нея материали, с академичен професионализъм, с търпение, с богата теоретична подготовка и не на последно място със собствени решения по отношение на подготвените материали. Хубавото на тази дисертация е, че в нея много отчетливо се наблюдават два пласта: на подредените и събирани с години примери и на уменията на Елена Руневска да ги обяснява много точно и разбираемо, препрощайки към задълбочена теоретична подготовка по съвременен български език, но и към собствени решения при подбора на текстовете, при съставянето на задачи и при разработването на изпитни материали за курса пред студентите.

Работата е изградена от уводна част (от стр. 6 до стр. 12), в която много ясно е представена мотивацията за избора на темата и в която са застъпени задължителните реквизити като обект, предмет, цели, задачи и изследователски методи. Уводът като силна въвеждаща позиция грабва вниманието на читателя с абсолютно обективизираната аргументация за появата и защитата на този текст. Руневска като опитен преподавател много добре знае, че без силно въведение рискува текстът да остане самоцелна статистика и анализи, които запълват теоретични модели. С идеята да създаде класически дисертационен труд тя продължава и в първата глава на изследването (от стр. 12 до стр.40), където последователно е уточнена използваната терминология и са въведени общи теоретични постановки, свързани с усвояването на втори език; с понятията билингвизъм и мултилингвизъм, а стойността на тази първа глава е засилена от историческата съпътстваща част, без която е немислимо нито едно съвременно изследване. Особено с оглед на тази тема историческото е невъзможно да бъде заобиколено, защото в него са кодирани някои от характеристиките на обобщенията. Категорично мога да отбележа две важни обстоятелства по отношение на тази глава: теоретичният обзор е направен с дълбочина и с разбиране и това го прави най-точната за прилагане рамка на изследването; второ, авторката не създава усещането, че прави самоцелно обзор, а по-скоро прелива от концепция в концепция през уменията на диалога и през професионализма на опитния езиковед. От изследователското внимание на Руневска е убягнал само един приносен текст, който дълбоко препоръчвам да прочете и който има отношение към поставената тема: докторската дисертация на Цветелина Цветанова, защитена през 2022 г. във Факултета по славянски филологии. Добър подход е обобщението в края на главата и то ще улесни особено читателите на текста, ако той бъде издаден в самостоятелна книга, което аз убедено препоръчвам още тук.

Втората глава по същество въвежда в работата на дисертантката. На първо място са изведени езиковите трудности в обучението, които, държа да подчертая, в резултат от анализите на Елена Руневска, показват своята специфика именно в тази група чужденци и които не са изобщо езиковите затруднения, пред които са изправени изучаващите български език като чужд от други народности. Материалът е водил авторката на изследването при обособяването на групите, но това не бива да ни

учудва:имената, местоименията, глаголт, лексикалната съчетаемост и синтаксиса са сред традиционно очакваните езикови сфери, в които да открием тези затруднения. Приветствам решението на авторката, че е избрала този сполучлив термин, а не се е подвела да говори за грешки, изкушена от по-стари практики, които именуват всяко подобно затруднение като грях и като грешка. Съвсем логично е младите хора, откъснати по различни начини от българския език, да изпитват затруднения с граматическата категория определеност, бих добавил и неопределеност, с граматическата категория време, защото и за носителите на българския език тези категории са проблематични. Разликата е, че при бесарабските българи се регистрират сложни фактори като традиция, диалект, език, който агресивно налага надмощието си, докато у нас това се дължи на развойни процеси, които с времето може би ще доведат до някои изменения в структурата на граматически подредените категории. Добре балансирани са коментарите на примерите с теоретичните концепции. Още по-добре е ситуирането и на влиянието от родния език при допусканите неточности. Всичко това прави изводите в обобщението мотивирани и отваря врата за нови изследователски обобщения. Ще си позволя да открия само някои от тях: Студентитебесарабскибългариняматзатрудненияприрецептивнотоусвояваненаинформацияоттекстове набългарскибеззначениеотстилайжанраим(слушанеичетене);Изпитватзатрудненияприпродукцията(говоренеиписане)набългарскиезик; допускат системни отклонения по отношение на:

- именната система: съгласуване по род, бройна форма, членуване (и придетерминация на името, или писана детерминация на името), включително и при коректност при членуването;
- местоименната система: непрекъсната употреба на първоличното местоимение в именителен падеж, транспозиция на първоличното местоимение, ед. ч. в именителен падеж – на мястото на пълната винителна или дателна форма при дублирано допълнение, употреба на пълни вместо кратки форми на личните местоимения във винителен и дателен падеж, употреба на личното местоимение в дателен падеж вместо притежателно местоимение, замяна на пълните форми на относителните местоимения и относителните наречия с въпросителни форми;
- глагол: употреба на третолична вместо първолична глаголна форма, хиперкоректност – комбинация от спомагателния глагол „съм“ и пълнозначен глагол или изпускане на спомагателния глаголнай-вечев съставанаименнисказуеми, при глаголните времена – употреба на аорист / презенс във всяка позиция на сложното изречение вместо перфект, плусquam перфект, имперфект; последователна употреба на свидетелски глаголни форми в ситуации,

които изискват несвидетелски форми;

- синтаксис: грешки в словореданаспомагателния глаголна краткитестоимени форми в изречението, пунктуация.
- лексикална съчетаемост, вкл. колокации и уместна употреба на предлози.

Приемам изводът на Елена Руневска, че основните трудности при затрудненията са продиктувани от негативния трансфер от руския – и в именната система, и в глаголната система.

Третата глава от дисертацията надхвърля изначално заложената идея да надгради модел предложение за работа в часовете по български език и е гранична в своите концептуални идеи и заявката им за теоретичен модел. Тази глава синтезира високите преподавателски умения на авторката и предложените варианти за работа със студентите в рамките на тези упражнения. Богатството на текста тук се корени както в творческите решения на авторката, така и в успеха на тяхното приложение в практиката. Разработен е примерен работещ модел, който сам по себе си може да бъде отделен обект на дисертационно изследване. И ако приемем, че втората глава е доловила отклоненията, поставила е свръхпрецизно и задълбочено диагнозата, то третата глава е представила пътищата за преодоляването на регистрираните затруднения. Тематичната организация и подборът на материалите показват отношение към преподаваната материя и висок професионализъм. Приложените регламенти, рамки, учебни програми и форми за оценка на знанията уплътняват стойността на проведения експеримент.

Библиографията съдържа основните единици, които са необходими, за да бъде създаден аргументиран и задълбочен научен текст. Приложенията показват не само достоверност, но и прецизността, с която Руневска е обработвала предварително материала, за да го обобщи в своите анализационни наблюдения. Текстовете дори на пръв поглед са свидетелство за силното влияние на руската графична система през почерка.

Долавят се части от текста, в които проличава, че е работено по-фрагментарно, както и такива, в които личи, че е обърнато повече внимание на анализирания езикови явления. Стилът е увлекателен и граничи между строго научния поглед на

изследователя и изкушения да представи живо и образно речта на своите студенти като преподавател, който иска и през този текст да ги научи.

Авторефератът отговаря на изискванията на жанра и достоверно и пропорционално адекватно отразява съдържанието на оригиналния текст. Публикационната активност по темата на дисертацията също покрива изискванията за публична защита на текста.

Имам две основни препоръки към Елена Руневска:

1. още по-уверено да участва в национални и в международни конференции;
2. да подготви текста и да го издаде като самостоятелна книга, утвърдена в издателския план на Факултета по славянски филологии за 2025 г.

Имам и лични впечатления от дисертантката. Познавам я като изключително сърцат и отзивчив колега; като добросъвестен учен, на чиито анализи могат да се доверят студентите, колегите българи, както и специалисти от различни сфери на приложните езиковедски дисциплини.

В заключение абсолютно убедено ще гласувам за присъждането на научно-образователната степен „доктор“ на Елена Николова Руневска и ще призова и останалите колеги от научното жури да подкрепят избора ѝ.

12.09.2024 г.

Доц. д-р Владислав Миланов

София

